

II. DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA ALMANYA'NIN TÜRKİYE'YE BASKISI VE SAVAŞIN İÇERİSİNE ÇEKME ÇABALARI

GERMANY'S PRESSURE ON TURKEY IN THE YEARS OF WORLD WAR II AND ATTEMPTS TO PULL IT INTO THE WAR

Öz

II. Dünya Savaşı sırasında hem Mihver Devletler hem de Müttefik Devletler Türkiye'yi savaşın içine çekmeye çalışmıştır. Müttefik Devletleri savaşın başında Türkiye'yi kendi saflarına sokmak için çok uğraşmıştır. O dönemde Almanya, Türkiye'nin tarafsız kalmasını istemiş ancak Türkiye, kendini güvende hissetmek için Fransa ve İngiltere ile Üçlü İttifak Antlaşması imzalayarak Müttefik Devletleri'nden gelebilecek herhangi bir tehdidi önlemeyi amaçlamıştır.

Osman AKANDERE*

* Prof.Dr., Necmettin Erbakan
Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu
Eğitim Fakültesi Temel Eğitim
Bölümü

E-posta/E-mail:

oakandere.@erbakan.edu.tr

Orcid: 0000-0001-7875-4214

Başvuru/Submitted: 09.03.2023

Kabul/Accepted : 20.03.2023

II. Dünya Savaşı sırasında 6 Nisan 1941'de Yunanistan ve Yugoslavya'ya savaş ilan eden Almanya, Yunanistan'ı tamamıyla işgal ettikten sonra kısa sürede Türkiye ve Yunanistan sınırına gelmiştir. Almanya'nın savaş başladıktan kısa bir süre içinde Balkanlar'a, Akdeniz'e ve Ege'deki Yunan Adaları'na hâkim olması Türkiye'yi büyük ölçüde rahatsız etmiştir. Türkiye sınırına gelen Almanya bu durumu fırsat bilerek Türkiye'yi kendi saflarında savaşa katılmaya zorlamaya başlamıştır. Bu günlerde Reşit Ali Geylani darbe ile Irak'ta iktidara geldikten sonra Almanya'dan gücünü pekiştirmek için yardım istemiştir. Almanya, Irak'taki yeni hükümete askerî yardım sağlamak için Türkiye'yi bir köprü olarak kullanmayı amaçlamıştır. Buna karşılık Almanya, Türkiye'nin olası toprak taleplerini kabul edeceğini bildirmiştir. Ayrıca Almanya, 18 Nisan 1941'de Türk-Alman Dostluk Antlaşması'nı imzalayarak Türkiye'yi savaşa çekmeye çalışmıştır. Müttefik Devletler, Almanya'nın Türkiye'yi savaşa çekme çabalarının sürdüğü bu dönemde Türkiye'nin tarafsız kalmasını istemiştir. Bu olaydan da anlaşılacağı üzere hem Mihver Devletleri'nin hem de Müttefik Devletleri'nin Türkiye'nin savaşa dâhil olup olmayacağına ilişkin görüşleri farklılaşmaktadır.

Neticede Türkiye savaşa katılmamak için bir denge politikası izlemeye çalışmıştır. Bu politikanın temel amacı, Türkiye'nin toprak bütünlüğünü korumak ve tam bağımsız bir Türkiye'yi sürdürmektir. Sonuç olarak Türkiye amacı doğrultusunda başarılı olmuş, savaşa katılmaması ve mümkün olduğu kadar tarafsız kalmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye, Almanya, Almanya Baskısı, Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması, Müttefikler.

Abstract

During World War II, both the Axis Powers and Allied Powers tried to draw Turkey into the war. The Allied Powers tried very hard at the beginning of the war to bring Turkey into their ranks. At that time, Germany wanted Turkey to remain neutral. However, Turkey aimed to prevent any threat from the Allied Powers by signing the Triple Alliance Treaty with France and England to feel safe.

Germany, which declared war on Greece and Yugoslavia on April 6th, 1941, during World War II, came to the border of Turkey and Greece

in a short time after completely occupying Greece. Germany's domination of the Balkans, the Mediterranean and the Greek Islands in the Aegean in a short time after the war started, greatly disturbed Turkey. Germany, which came to the Turkish border, took advantage of this situation, and began to force Turkey to join the war on its own side. These days, after Reşit Ali Geylani came to power in Iraq with a coup, he asked Germany for help to consolidate his power. Germany intended to use Turkey as a bridge to provide military aid to the new government in Iraq. In response, Germany declared that it would accept Turkey's possible territorial claims. In addition, Germany tried to draw Turkey into the war by signing the Turkish-German Friendship Treaty on April 18th, 1941. The Allied Powers wanted Turkey to remain neutral during this period as Germany's efforts to draw Turkey into the war continued. As it can be understood from this event, the views of both the Axis Powers and the Allied Powers on whether Turkey will be involved in the war differ.

As a result, Turkey tried to follow a policy of balance in order not to participate in the war. The main purpose of this policy is to protect the territorial integrity of Turkey and to maintain a fully independent Turkey. As a result, Turkey succeeded in its aim, did not participate in the war and remained neutral as much as possible.

Keywords: Turkey, Germany, the Compulsion of Germany, Turkish-German Treaty of Amity and Nonaggression, The Allies.

Giriş

II. Dünya Savaşı esnasında Mihver ve Müttefik devletleri, coğrafi mevkiinin önemi dolayısıyla Türkiye'yi kendi yanlarında savaşa sokabilmek amacıyla yoğun çaba harcamışlar, bu yönde Türkiye'yi baskı altında tutmaya çalışmışlardır. Türkiye, bu baskılar karşısında çelişkilerle dolu bir dış politika takip etmiş, takip ettiği dış politikanın temel amacı da Türkiye'yi savaş dışı tutmak, toprak bütünlüğünü ve bağımsızlığını hiçbir taviz vermeden muhafaza etmek olmuştur (Sarınay, 1988:20; Timur, 199:28).

Savaş yılları boyunca “savaşın dışında kalmayı başarmak” ilkesine dayanan Türk dış politikasının stratejik hedefi de yine “ülkenin savaştan uzak kalmasını” sağlamak olmuştur (Koçak, 1986:398). Bu stratejik hedefe ulaşmak noktasında da değişik taktikler uygulamış, ama temel taktik hiç değişmemiştir. Nitekim II. Dünya Savaşı boyunca takip edilen temel politika, dengeleri gözetmek üzerine kurulu bir siyasî manevralar bütünü olarak karşımıza çıkmıştır: Takip edilen denge politikası; Mihver devletlerini oluşturan Almanya ve İtalya ile Müttefik devletlerini oluşturan İngiltere, Fransa, Sovyetler Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri arasındaki güç ilişkilerini ve çatışmalarını kullanarak savaş dışı kalmayı sağlamak olmuştur (Deringil, 1986:24; Yeşil 1988:17-18; Burçak, 1954:43-44). Dış politikadaki bu denge siyasetinin sürdürülmesinde ise savaşın seyri önemli rol oynamıştır. Mihver ve Müttefik devletlerinin savaş süresince elde ettikleri askerî konum, Türk dış politikasının şekillenmesinde ve değişiklik göstermesinde tamamıyla etkili olmuştur (Koçak, 1986:398).

1. Türkiye'nin Savaş Yıllarında Takip Ettiği Denge Politikasının Bir Ayağı: Müttefiklerle Münasebetleri

II. Dünya Savaşı yıllarında Türkiye, konjonktür karşısında kendi stratejik hedefi dâhilinde bir politika gütmeyi gayreti içerisinde olmaya özen göstermiştir. Meselâ, Mihver devletlerinden İtalya'nın 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'a saldırmasını, “Türkiye'nin güvenlik bölgesine” karşı girişilen bir tecavüz olarak değerlendirmiş ve derhal kendi stratejik hedefi doğrultusunda Müttefik devletlerinden İngiltere ile savaş öncesi var olan görüşmelerini daha da hızlandırmış (Önder, 1977:17; Koçak, 1991:153-163; Koçak, 1986:84-90; Us, 1966:361; Goloğlu, 1974:21) ve bu

görüşmeleri bir deklarasyonla neticelendirmiştir. Türkiye, 12 Mayıs 1939 tarihinde yayınlanan Türk-İngiliz ortak deklarasyonu ile kendisini emniyet altına almaya çalışmıştır. Bu deklarasyonun 3. maddesine bakıldığında bu durum rahatlıkla görülmektedir: buna göre taraflar, Akdeniz'de bir savaş çıkması halinde “yekdiğeriyle bilfiil iş birliği yapmağa” söz vermişlerdir (Gönlübol-Sar, 1974:149; Deringil, 1979:73-75; Önder, 1977:19-20; Jaeschke, 1990:9; TBMM ZC, 1939).

Nitekim Millî Şef İnönü, CHP'nin 5. Büyük Kurultayı'nı açış konuşmasında Türk-İngiliz ittifakı hakkında şunları söylemiştir:

...Bütün Avrupa'yı kaplayan son emniyet buhranı içinde Türk-İngiliz ittifakı, hiçbir tecavüz fikri beslemeyen fakat kendi emniyetimiz ve müşterek sulh içinde ve insanlık ideali için alınmış bir taahhüttür. Bu müşterek sulh ve emniyet idealini takviye edecek diğer taahhütlerden de çekilmeyeceğiz (...) Komşularımıza gelecek tehlikeleri, bir adım sonra bize gelecek tehlikeler gibi önlemek için iktidarımızda olan tedbirleri alacağız (Kop, 1945:36-37).

Türkiye İngilizlerle görüşme halinde iken bunun yanında Fransa ile de temas halinde olmuş, nihayetinde “Hatay Meselesinin” halli üzerine 23 Haziran 1939'da Türkiye-Fransa deklarasyonu imzalanmıştır. Türkiye ile Fransa arasında imzalanan bu deklarasyon, Türkiye-İngiltere deklarasyonunda yer alan hükümlerin aynısının Fransa'ya uyarlanmış şeklini ihtiva etmektedir (Koçak, 1986:91; Özdağ, 1991:129; Armaoğlu, 1984:356; Gönlübol-Sar, 1974:356; Çelik, 1969:103; Jaeschke, 1990:12; Kurat, 1975:271; TBMM ZC, 1939). Bu durum da göstermektedir ki Türkiye, İtalya'dan gelmesini ihtimal dâhilinde gördüğü saldırılara karşı-saldırı vaki olursa- Müttefik devletlerinin yardımını sağlamaya çalışmaktadır. Buradan hareketle Türkiye, İngiltere ve Fransa ile imzaladığı deklarasyonlarla Almanya ve İtalya'ya karşı bir askerî ittifaka doğru giderken Sovyetler Birliği'ni de bu ittifakın içinde düşünmüştür. Fakat Batılı devletlerle Sovyetler arasındaki görüşmelerin kesilmesi ve hemen akabinde de Almanya ile Sovyetler arasında bir “Saldırmazlık Paktı”nın imzalanması Türkiye'de “derin bir hayretle” karşılanmıştır (Koçak, 1986:34, 91). Sovyetlerle Almanya'nın bir “Saldırmazlık Paktı” imzalaması Türkiye'nin dış politikadaki manevra kabiliyetini azaltmıştır. Yeni durum karşısında Türkiye'nin önündeki üç seçenek ise şunlardır:

- Batılı devletlerden kopup Mihver devletlerine yanaşmak,
- İmzaladığı deklarasyonlara sadık kalarak temkinli hareket etmek,
- Hem Batılı devletler hem de Sovyetlerle anlaşarak her ikisiyle de iyi ilişkiler içerisine girmek (Koçak, 1986: 91; Gönlübol-Sar, 1974:146-147; Önder, 1977:25-26)

Türkiye, zikredilen üç seçenektan üçüncüsünü hedefleri doğrultusunda daha münasip görerek Türk-Sovyet ilişkilerini geliştirmek ve bir antlaşma yapmak amacıyla Sovyetlerle görüşmelere başlamayı kararlaştırmıştır. Nihayetinde Sovyetlerle görüşülmüş fakat görüşmeler, Sovyetlerin; Boğazların ortak savunulması, Bulgaristan ve Romanya'ya yönelik talepleri karşısında Türkiye'nin tarafsız kalması ve Karadeniz'de kıyısı olmayan ülkelerin savaş gemilerine Boğazların kapatılması gibi talepleri yüzünden olumsuz neticelenmiştir (Önder, 1977:25-27; Gürün, 1991:197-208; Bilge, 1992:129-148; Gönlübol-Sar, 1974:151-154; Goloğlu, 1974:43).

Türkiye Sovyetlerle yapılan görüşmelerin olumsuzlukla neticelenmesi üzerine bir süredir devam eden “Türk-İngiliz ve Fransız” görüşmelerini mutabakatla sonuçlandırmış ve 19 Ekim 1939 tarihinde Türkiye, İngiltere ve Fransa arasında “Üçlü İttifak Antlaşması” imzalanmıştır (Karakoç, 1939:1149-1152; Deringil, 1974:88-89; Önder, 1977:32-33). Bu antlaşmaya göre, şayet Türkiye bir Avrupa devletinin saldırısına uğrarsa, Fransa ve İngiltere, Türkiye'ye her türlü yardımı yapacaklarını taahhüt etmişlerdir. Bu taahhüde karşılık Türkiye de Akdeniz'de savaşa yol açacak şekilde, İngiltere ve Fransa'ya bir Avrupa devletinin saldırısının olması durumunda yardımda bulunacağını taahhüt etmiştir (Karakoç, 1939:1150-1152; Soysal, 1983:603-609;

Önder, 1977:32-33; Gönlübol-Sar, 1974:149-151). Böylelikle Türkiye-İngiltere ve Fransa arasında karşılıklı güven ortamının temini için önemli bir adım atılmıştır. Fakat bu antlaşma Sovyetler Birliği tarafından tepki ile karşılanmıştır. Sovyetler, Türkiye'nin bu "Üçlü İttifak Antlaşması'nı bir "aptallık" olarak nitelemiş, nihayetinde Türkiye'ye yaptıkları petrol sevkiyatını da durdurmuşlardır (Gürün, 1991:208-209; Önder, 1977:33-34; Erkin, 1968:128-130). Sovyetlere göre bu antlaşma ile Türkiye tarafsızlığını kaybetmiş, savaşan devletler arasına karışmıştır. Hâlbuki Türkiye bu dönemde, "savaşan devletler" arasında yer almak istemediğini "herkesle anlaşma yapmanın" gayreti içerisinde olmasıyla göstermiştir (Oran, 1981:205-206): bir yandan İngiltere, bir yandan Fransa, bir yandan da Sovyetlerle anlaşabilmek için çaba sarf etmiş olması bunun en açık göstergesidir. Nitekim Millî Şef İnönü 1 Kasım 1939'da TBMM'yi açış konuşmasında "Üçlü İttifak Antlaşması'nı" hiçbir devletin aleyhine olmayarak, hiç olmazsa tesirimizin yettiği sahada beynelmilel sulh ve emniyete hizmet etmek sureti ile kendi emniyetimizi masum tutmak gayretine matuftur" diyerek değerlendirmiş (TBMM ZC, 1939), anlaşmanın nihai amacını Türkiye'nin emniyetini sağlamaktan başka bir şey ifade etmediğini belirtmiştir. Nihayetinde "Üçlü ittifak Antlaşması" TBMM'de görüşülüp, 8 Kasım 1939'da onaylanmıştır (TBMM ZC, 1939).

Türkiye bütün bu girişimlerinin yanında, Mihver devletlerinin Balkanlara yapacakları bir saldırı tehlikesi karşısında 1934 yılında öncülük ederek kurulmasını sağladığı Balkan Antantı'na dâhil devletler arasında ortak bir tutum sağlamak noktasında da hummalı bir çalışmanın içerisine girmiştir. Neticede, Türkiye'nin gayretleri ile 2 Şubat 1940'ta yapılan Balkan Antantı Konseyi toplantısında; Balkanlara yapılabilecek bir saldırı ihtimaline karşı, bir "savunma ve karşı koyma planının yapılması konusunda anlaşmaya varılmış fakat Türkiye'nin; Yunanistan ve Bulgaristan'ın katılacağı ve ABD'nin de destekleyeceği, Sovyetler Birliği ile İngiltere ve Türkiye'den oluşacak bir Balkan Paketi yapılmasını sağlama teşebbüslerinden sonuç alınamamış, nihayetinde bu teşebbüs başarısız olmuştur (Koçak, 1986:100-101; Deringil, 1986; Önder, 1977:75-76).

Türkiye, Müttefik devletlerle yaptığı antlaşmalarla kendini güven altında hissetmeye çalıştığı bu dönemde, meselâ 10 Haziran 1940'ta İtalya, İngiltere ve Fransa'ya savaş ilan etmiştir. İtalya'nın bu savaş ilanı üzerine İngiltere ve Fransa "Üçlü İttifak Antlaşması" sebebiyle (Koçak, 1986:103; Sarıay, 1988:21; Erkin, 1968:162) Türkiye'ye baskı uygulamaya başlamışlardır. İngiltere ve Fransa'ya göre, İtalya'nın savaşa girmesiyle birlikte savaş Akdeniz'e de sirayet etmişti ve bu durumda Türkiye, antlaşmanın ikinci maddesi gereğince bütün gücüyle Müttefiklere yardım etmeliydi. Nitekim bunu sağlayabilmek adına İtalya'nın savaşa girişinin hemen ertesi günü, İngiltere ve Fransa'nın Ankara Büyükelçileri, Türk hariciyesinden, "Üçlü İttifak Antlaşması'nın ikinci maddesinin derhal uygulanmasını istemişlerdir (Karakuş, 1939:1150). Ayrıca Müttefikler, Türkiye'den; İtalya ile ilişkilerini derhal kesmesini, genel seferberlik ilan etmesini, deniz ve hava üstlerini Müttefiklere açmasını ve İtalya'ya savaş ilan etmesini istemişlerdir (Koçak 1986:104; Önder, 1977:57; Deringil,1986:102-103; Gönlübol-Sar, 1974:157-159; Savaş Yılları, 1973:8). Türkiye, 13 Haziran 1940'ta Müttefik taleplerine resmen cevap vermiştir: Dışişleri Bakanı Şükrü Saraçoğlu, İngiltere ve Fransa Büyükelçilerine, İtalya'nın savaşa girmesi ile ortaya çıkan durumun Türkiye'yi Sovyetler Birliği ile çatışmaya sevk edebileceğini belirtmiş, bu nedenle "İttifak Antlaşması'nın" ikinci protokol hükmüne dayanarak "Üçlü İttifak Antlaşması'nın ikinci maddesine Türkiye'nin uymayacağını ve Müttefik taleplerinin kabul edilmeyeceğini bildirmiştir (Savaş Yılları,1973:9-12; Gönlübol-Sar,1974:158; Timur, 1991:38; Yeşil, 1988:18).

Sonuçta Türkiye, 14 Haziran 1940'ta yaptığı açıklama ile de "savaş dışı" durumunu resmen açıklamıştır (Savaş Yılları, 1973:12; Goloğlu,1974:93). Türkiye'nin almış olduğu bu kararda, Sovyetler Birliği'nin savaşta hala belirsiz olan durumu ve Almanya'nın Fransa'yı kısa sürede mağlup ederek kesin bir zafer kazanmasının rolü büyüktür (Koçak,1986:105).

Türkiye'nin "savaş dışı" durumu ile ilgili olarak İnönü, Türkiye'nin İngiltere ile bir pakt imzaladığını, kendi güvenliğini İngiltere'nin garantisi altında gördüğünü, fakat bu paktın Fransa'nın Almanya karşısında çöküşüyle birlikte artık uygulanamayacağını belirtmiş ve Türkiye'nin ancak kendisine saldırıldığı takdirde, gerekirse Müttefik yardımı olmaksızın da savaşa girmeye hazır olduğunu söylemiştir (Önder, 1977:59). İngiltere ise Türkiye'nin "savaş dışı" tutumunu istemeyerek de olsa kabul etmiş ve bunun ittifak antlaşmasına uygun bulunduğunu belirtmiştir (Savaş Yılları, 1973:86; Önder, 1977:59; Gönlübol-Sar, 1974:153).

Görüldüğü gibi II. Dünya Savaşı'nın bu noktasında Türkiye'nin dış politikasında önemli bir değişiklik olmuştur. Türkiye, Almanya ile savaş halinde olan İngiltere ve Fransa ile bir ittifak antlaşması yapmış ve "hukuken tarafsız bir devlet" olmaktan çıkmıştır. Türkiye "hukuken tarafsız bir devlet" olmaktan çıkmasına rağmen savaşın içerisine girmemekte de ısrarlı olmuş, hukuken tarafsızlıktan azade olmuş ise de fiilen tarafsızlığını muhafaza etmek için gayret göstermiştir. Meselâ Türk yetkililer, "İttifak Antlaşması" hükümlerini ileri sürmek suretiyle Türkiye'nin savaşa girmesini gerektirecek şartların tahakkuk etmediğini, bu yüzden de savaşan bir devlet değil "harp harici" bir devlet olduklarını savunmuşlardır (Koçak, 1986:103). Denilebilir ki Türkiye, "Üçlü İttifak Antlaşması" ile dış politikasında geleneksel tarafsızlık politikasına hukuken son vermiş, ancak savaşa girmedikleri sürece de bir müttefik olarak fiilen "harp harici" tavrını-politikasını sürdürmüştür (Koçak, 1986:108).

Türkiye'nin savaşa girmesini gerektirecek diğer bir hadise İtalya'nın 28 Ekim 1940'ta Yunanistan'a saldırması olmuştur. Fakat İngiltere "İttifak Antlaşması'nın üçüncü maddesine göre yükümlülüklerini yerine getirme noktasında Türkiye'ye bir baskı yapmamış, bu münasebetle de Türkiye, yine savaşın dışarısında kalmayı başarmıştır (Karakuş, 1939:1151; Koçak, 1986:108). Türkiye, Yunanistan'a askerî bir yardımda bulunmamakla birlikte Alman işgal yıllarında sivil amaçlı yardımlar yapmıştır.

2. Türkiye'nin Savaşan Devlet Olması Yönünde Almanya'nın Baskıları

Almanya'nın, Romanya'ya askerlerini sokarak Bulgaristan'a girmeye hazırlanması, Türkiye ile İngiltere ve Sovyetler Birliği'ni de telaşlandırmıştır (Gönlübol-Sar,1974:165; Sarınoy, 1988:23-24; Savaş Yılları, 1973:47-57; Koçak, 1986:140-142). Bu durum, aralarında bir saldırmazlık paktı bulunan Almanya ile Sovyetler Birliği arasında gittikçe şiddetlenen bir nüfuz çatışmasına yol açmıştır. Bu nüfuz çatışmasının şiddetlenmesi Türk-Sovyet münasebetlerinin düzelmesine sebep olmuştur. Diğer taraftan Balkanlar'da Alman tehlikesi artıp bütün Balkan devletlerinin Alman işgaline uğraması ihtimali kuvvetlenince, İngiltere'nin yanında, halen savaş dışı bulunan ABD'de Balkanların kaderi ile ilgilenmeye başlamıştır (Gönlübol-Sar, 1974:165; Savaş Yılları, 1973:44; Koçak, 1986:148). Nitekim ABD Dışişleri Bakanı Cordell Hull tarafından 9 ve 14 Şubat 1941'de Türk hükümetine gönderilen notalarda Amerika, İngiltere'nin savaşı kazanacağından emin olduğunu, İngiltere'ye ihtiyacı olan her türlü savaş malzemesi yardımının yapılacağını ve aynı yardımın Almanya'ya direnecek bütün devletlere de yapılacağını bildirmiştir (Gönlübol-Sar,1974:165-166; Savaş Yılları, 1973:44; Koçak, 1986:142). Buna cevap olarak Türk Hükümeti, ABD ve İngiltere'nin ideallerini tam olarak desteklediğini, fakat buna rağmen herhangi bir taahhüde girişmeyeceğini bildirmiştir (Savaş Yılları, 1973:44-45; Gönlübol-Sar, 1974:166; Ülman, 1979:31).

Alman-Sovyet münasebetlerinin açıkça bir çatışma ortamına sürüklenmesi, Sovyetlerin Türkiye'ye karşı izlediği politikanın değişmesine yol açmıştır. Sovyetler, Balkanlar'a yerleşen Almanya karşısında mukavemete teşvik için Türkiye ile daha dostça bir tavır içerisine girmiştir. Bir süre sonra da İngiltere'nin de çabalarıyla Türk-Sovyet görüşmeleri başlamış, iki ülke arasında bir yumuşama olmuştur (Koçak,1986:151). 25 Mart 1941'de de Türk-Sovyet ortak deklarasyonu yayınlamıştır (Gürün, 1991:223; Bilge, 1992:159-160; Savaş Yılları, 1973:73-74; Sarınoy, 1988:27). Bu deklarasyonla, her iki ülkeden birinin saldırıya uğraması durumunda, diğerinin

tarafsız kalması kararlaştırılmıştır (Gürün, 1991:223-224; Bilge, 1992:159-160; Savaş Yılları, 1973:73). Bu ortak deklarasyonla Sovyetlerin Türkiye üzerindeki tehdidi büyük ölçüde kalkmış, Türkiye, dış politikasını belirlemede hareket alanını daha da genişletmiştir (Koçak, 1986:151). Türkiye, Sovyetlerle yaptığı karşılıklı tarafsızlık teminatı ile “Kuzeydeki Güçlü Komşusunun” kendisi üzerindeki tehdidini ortadan kaldırmış, fakat bir süre sonra Türkiye üzerinde gittikçe artan bir Alman baskısı söz konusu olmaya başlamıştır.

Almanya, 6 Nisan 1941’de Yugoslavya ve Yunanistan’a savaş ilan edip, bu ülkeleri kısa zamanda işgal etmiştir. Bunun üzerine Müttefik devletlerin büyükelçileri Dışişleri Bakanı Saraçoğlu’na başvurarak Türkiye’nin savaşa girmesini talep etmişlerdir. Gelişen bu durumun Türkiye’yi de tehdit eder noktasına geldiğini bir an önce Almanya’ya harp ilan etmesinin kendi menfaatine olacağını bildirmişlerdi. Buna rağmen Türkiye, yine de savaşa girmeye yanaşmamış, Müttefikler lehine herhangi bir açıklama da yapmamıştır. Nihayetinde Türkiye’nin bu tutumu, İngiltere ve ABD tarafından da onaylanmıştır (Koçak, 1986:153).

Almanya, Yunanistan’ı tamamen işgal ederek Türk-Yunan sınırına dayandığında, Türkiye’nin müttefiklerden tamamen koparak kendi yanında savaşa girmesini sağlamak istemiş, bu yönde birtakım vaatlerde de bulunmuştur. Meselâ Türkiye lehine bazı sınır düzenlemeleri önermiş, takip edeceği böylesi politikaların Türkiye’yi kendisine yaklaştıracığını hesaplamıştır (Savaş Yılları, 1973:104). Fakat Türk-Yunan sınırına kadar ilerleyen Almanya’nın Türkiye’yi tehdit eder bir vaziyet alması dahi Türkiye’nin “savaş dışı” olmasını engelleyememiş, Türkiye, yine dengeler üzerine kurulu politikasını başarıyla uygulamaya koymaya devam etmiştir.

Türkiye, Balkanlar’da devam eden, hatta Türk sınırının tehdit edildiği savaş günlerinde dahi savaşa katılmamış ve savaşa girmek için gerek Müttefik gerekse de Mihver devletlerinin kendisine yaptıkları baskılara da karşı koymuştur. Türkiye’nin savaşın seyrinde “savaş dışı” politikasını devam ettirebilmesi, iki büyük gücü, yani İngiltere ve Almanya’yı birbirine karşı oyalayabilmesine bağlıdır ve Türkiye bu noktada her iki büyük devletle de iyi ilişkiler içerisinde olmanın hesabını yapmaktadır. Türkiye’nin bu dönemdeki temel arzusu ne tam bir İngiliz zaferi ne de tam bir Alman zaferidir (Koçak, 1986:155).

Türk-Alman ilişkilerinin, karmaşık ve gergin olmasına yol açan bir diğer hadise de Türkiye’nin güneyinde meydana gelen bir hükümet değişikliğidir. Irak’ta 3 Nisan 1941’de Mihver yanlısı bir hükümet darbesi olmuş ve Reşit Ali Geylani bu darbe ile Irak’taki yönetimi ele geçirmiştir. Bir süre sonra da Irak’taki yeni yönetimin tek başına ayakta duramayacağı anlaşılmış ve Reşit Ali Geylani, iktidarını sağlam temeller üzerine oturtabilme için Almanya’dan yardım istemiştir. Almanya da Irak’taki Mihver yanlısı hükümete yardım edebilmek için bir plan hazırlanmıştır. Bu plana göre, Alman askerlerinin ve savaş malzemelerinin Türkiye’den geçirilerek Irak’a ulaştırılması hedeflenmiştir. Almanya, transit geçiş iznine karşılık olarak Türkiye’den gelecek toprak taleplerini kabul edeceğini bildirmiştir (Koçak, 1986:156). Bu durum, Türkiye’yi dış politika konusunda oldukça sıkıntılı bir konuma getirmiştir. Meselâ İngiltere, son zamanlardaki Türk-Alman yakınlaşmasını protesto etmiştir. Türkiye ise Almanya ile iyi ilişkiler kurmak ve fakat Türk-Alman yakınlaşmasında endişe duyan İngilizleri de memnun etmek için, Almanya ile yapılacak bir anlaşmanın Türk-İngiliz ilişkilerinin sonu demek olmayacağını ve ittifaka sadık kalacağını Müttefik devletlere anlatmaya çalışmıştır (Koçak, 1986:157).

Türk dış politikasında kararsızlığın hâkim olduğu bu günlerde Türk Hükümeti bir karar vermek durumundaydı. Çünkü Türkiye, bir taraftan Müttefiklerle olan ilişkilerini sürdürmeyi ve ittifaka bağlı kalmayı, diğer taraftan da Almanya ile iyi ilişkiler içinde bulunmayı, hatta bir antlaşma yapmayı istiyordu. Bu durum, Türkiye’nin savaş yılları boyunca uyguladığı ve uygulayacağı dış politikasının temel esasını oluşturmaktaydı. Çünkü dengeler üzerine kurulu, zor bir dış politika takip etmekteydi. Nitekim bu politikanın temel hedefi savaşan taraflar arasındaki zaafı kullanmak ve böylelikle bir denge politikası oluşturarak Türkiye’yi savaş dışı tutmaktır.

Koçak'a göre, "bu politika Türkiye'nin gereksiz baskı yüzünden diğer tarafa kaymasını önlemek isteyen her iki grup tarafından da aslında üstü kapalı olarak onaylanıyordu (Koçak, 1986:157)". Gerçekten de savaşın başında Türkiye'nin savaşa girmesi Müttefikler tarafından istenmiştir. Ama aynı Müttefikler, Almanya'nın Balkanlar'a, Akdeniz'e ve Ege'deki Yunan adalarına hâkim olduğu bir dönemde Türkiye'nin savaş dışı kalmasını uygun görmüşler, bu yönde tavsiyelerde bulunmuşlardır. Aynı şekilde Almanya, savaşın başında Türkiye'nin tarafsız kalmasını onaylamış, ancak kendisinin güçlenmesinden sonra Türkiye'nin kendi yanında savaşa girmesini istemiştir.

Avrupa savaşlarında Almanya'nın mutlak üstünlüğünün ortaya çıkışı, devam eden Türk-Alman ilişkilerinin olumlu yönde gelişmesinde oldukça etkili olmuştur. İnönü bile, artık Almanlarla iyi ilişkiler kurma zamanının geldiğini açıklamıştır (Koçak, 1986:159). Olası bir Türk-Alman antlaşmasında Almanların önerileri, Ankara Büyükelçisi Papen tarafından açıklanmıştır. Buna göre; Almanya Türkiye'ye karşı bir saldırıda bulunmayacak ve antlaşma imzalamayacak; buna karşılık Türkiye de Alman çıkarlarına karşı her türlü girişimden kaçınacak ve Üçlü İttifak Antlaşmasının kendisini Almanya ile bir çatışmaya sürüklemeyeceğini ilan edecekti (Savaş Yılları, 1973:112-113; Koçak, 1986:162-163). Türk-Alman görüşmeleri bir süre daha devam etmiş ve nihayet bir uzlaşma sağlanmıştır. Bu esaslar, 17 Haziran 1941'de Almanya tarafından kabul edilmiş ve 18 Haziran 1941'de Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması imzalanmıştır (Karakoç, 1941:470-471). Bu antlaşma ile her iki devlet de mevcut yükümlülüklerini saklı tutmak kaydıyla karşılıklı olarak birbirlerinin toprak bütünlüğünü kabul etmişlerdir. Yine birbirleri aleyhine herhangi bir faaliyet içerisinde bulunmayacaklarını da taahhüt etmişlerdir. Tarafların ortak çıkarlarını ilgilendiren konu ve meselelerde ise uzlaşma ve ortak görüşü sağlamak için, dostça görüşmeler yapılacağı antlaşmada ifade edilmiştir. Ayrıca antlaşmanın imzalandığı tarihten itibaren 10 yıl yürürlükte kalması kararlaştırılmıştır (Karakoç, 1941:470-471; Savaş Yılları, 1973:120, 163-164; Önder, 1977:123-124; Deringil 1986:121-122; Jaeschke, 1990:51).

Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması, Türk basınında olumlu karşılandığı gibi (Koçak, 1986:168-169), Almanya ve İtalya tarafından da memnunkla karşılanmıştır (Önder, 1977:25-126). Müttefik devletler ise Türk- Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması'nı bir Alman zaferi olarak görmüşlerdir. Türk-Alman Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması, 25 Haziran 1941'de TBMM'de görüşülmüş ve kabul edilmiştir (TBMM ZC, 1941; Jaeschke, 1990:52-53). Dışişleri Bakanı Saraçoğlu mecliste yaptığı konuşmada antlaşmayı "Türk ve Alman milletleri için hatta bütün insanlık için güzel ve mutlu bir barış" olarak gördüğünü söylemiştir. Dışişleri Komisyonu Başkanı Ali Muzaffer Göker ve Feridun Fikri Düşünsel de yaptıkları konuşmalarda, bu antlaşmanın bir "dostluk ve barış belgesi" olduğunu belirtmişlerdir (TBMM ZC, 1941; Goloğlu, 1974:111-119; Barutçu, 1977:209).

Almanya, esasında yapacağı bir dostluk ve saldırmazlık antlaşmasıyla, Türkiye'yi İngiliz ittifakından kopararak kendi yanına çekmeyi amaçlamıştır. Fakat Türkiye'nin kararlı tutumu sonunda, yalnızca bir saldırmazlık antlaşması yapmak durumunda kalmıştır. Almanya bu aşamada, Türkiye'nin savaş dışı kalmasını bir anlamda yeterli görmüş, uzun vadede, kazanacağı başarılar ve Mihver devletlerinin baskılarıyla Türkiye'nin takındığı bu "tarafsızlık politikasının" kendi lehine değişeceğini hesaplamıştır. Türkiye ise Almanya ile yaptığı bu antlaşmayla dış politikada hareket alanını daha da genişletmiş, güvenliğini sağlama almayı başarmıştır. Bu anlaşma ile artık hem İngiltere hem de Almanya ile rahatça ticaret yapabileceği gibi, her iki ülkeden de silah yardımı ve savaş malzemesi alabilecekti. Gerek Almanya gerekse de İngiltere tarafından kendisine yapılacak baskıları, diğerine yaklaşmakla engelleyebilecek ve savaşa girmemek için zaman kazanabilecekti (Koçak, 1986:171). Fakat böyle olmamış ve Türkiye'nin Almanya ile imzaladığı dostluk ve saldırmazlık paktı Müttefik devletler tarafından tepki ile karşılanmıştır. Nitekim İngiltere o zamana kadar Türkiye'ye yapılan askerî malzeme sevkini

anlamsız hale geleceğini belirtmiş, ABD ise “Ödünç Verme ve Kiralama Kanunu” gereğince İngiltere üzerinden Türkiye’ye yaptığı yardımı kesmek suretiyle tepkisini göstermiştir (Ülman, 1979:35-36; Savaş Yılları 1973:119, Gönlübol-Sar, 1974:170).

Almanya, Türkiye ile yaptığı “Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşması” ile Türkiye’nin kendisi karşısında tarafsızlığını sağladıktan sonra 22 Haziran 1941’de Sovyetler Birliği’ne savaş ilan etmiştir. Türkiye ise bu savaşla, üzerinden hem Alman baskısını hem de Rus baskısını kaldırmıştır. Nitekim Türkiye, Alman-Sovyet savaşında derhal tarafsızlığını ilan etmiştir (Savaş Yılları, 1973:123; Gürün, 1991:239; Bilge, 1992:161; Jaeschke, 1990:52). Diğer taraftan Almanya, Türkiye’yi yeniden kendi yanında savaşa sokmak için harekete geçmiş, fakat Türkiye, Almanya’nın bu çabalarını çekingenlikle karşılamıştır. Ama gerek Türk Hükümeti gerekse de Türk kamuoyu, Sovyetlere karşı Alman zaferlerini sempati ile karşılamışlardır (Barutçu, 1977: 206-207).

Alman-Sovyet savaşı devam ederken Türkiye üzerindeki Alman propaganda faaliyetleri ve baskısı artırılmış, hatta Türkiye’nin önereceği yeni toprak taleplerinin kabul edileceği Alman yetkililer tarafından belirtilmiştir. Hakikatte Alman yetkililer, özellikle de Hitler, Almanya’nın savaşı kazanacağı kesinlikle belli olmadan Türkiye’nin Almanya tarafına geçmeyeceğini biliyorlardı (Koçak, 1986:178). Almanya, İngiliz ve Sovyet ittifakıyla İran’ın işgal edilmesi üzerine Türkiye’yi kendi saflarında savaşın içerisine çekmek maksadıyla yeni bir teşebbüste daha bulunmuş, bu maksatla Türkiye’ye yeni öneriler sunmuş, fakat buna rağmen Türkiye’nin Almanya’nın yanında savaşın içerisinde yer alması sağlanamamıştır. Nihayetinde, Almanya’nın Türkiye üzerindeki bu baskı ve savaşa sokma girişimleri 1942 yılı boyunca devam etmiştir. Türk Hükümeti, Alman askeri başarılarının arka arkaya geldiği 1942 yılı başlarında ve hatta 1942 yılı yaz aylarında bile muhtemel bir Alman zaferine inanmamış, bu nedenle de kesin olarak Alman yanlısı bir tutum sergilemekten kaçınmıştır.

Sonuç

Türkiye, II. Dünya Savaşı yıllarında denge üzerine kurulu bir siyaset takip edebilmek için büyük gayret sarf etmiştir. Gerek Müttefik gerekse de Mihver devletleriyle iyi ilişkiler içerisinde olmanın, “savaş dışı politikası” ile örtüştüğü inancıyla hareket etmiştir. Bu maksatla İngilizler, Fransızlar, Sovyetler Birliği ve Almanya ile antlaşmalar imzalamış, böylelikle de kendini güven altına almaya çalışmıştır. Türkiye, savaşın seyri boyunca gerek Müttefik gerekse de Mihver devletleri tarafından baskılarla karşı karşıya kalmıştır. Müttefikler ve Mihver devletleri dönem dönem Türkiye’yi kendi yanlarında savaşın içerisine çekebilmek için büyük çaba sarf etmişlerdir. Özellikle Almanya, Yugoslavya ve Yunanistan’a savaş ilan ettikten ve hızla ilerleyip Türk-Yunan sınırına kadar dayandıktan sonra Türkiye’yi kendi saflarında savaşın içerisine çekmeye çalışmıştır. Hatta Irak’ta yönetimi ele geçiren Mihver yanlısı Reşit Ali Geylani iktidarına yardım etmek maksadıyla da Türkiye’den transit geçiş izni istemiştir. Yine Alman-Sovyet savaşı esnasında da Türkiye üzerindeki baskılarını sürdürmüştür. Almanya, Türkiye’yi kendi safında savaşın içerisine çekebilmek adına Türkiye’ye çeşitli önerilerde bulunmuştur. Meselâ sınırların yeniden düzenlenmesini teklif etmiştir. Fakat bütün bunlara rağmen Türkiye “savaştan devlet olmama” yönündeki temel politikasını devam ettirmiş, netice itibarıyla de savaşın içerisinde yer almamayı başarmıştır.

Kaynakça

- Armaoğlu, F. (1984). 20. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1914-1980), İkinci Basım. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Barutçu, A. F. (1977). *Siyasî Anılar (1939-1954)*. İstanbul: Milliyet Yayınları.
- Baskın O. (1981). Atatürk'te ve Günümüzde Bağımsızlık ve Batılılaşma Kavramları. *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi (AÜ SBF D)*. Atatürk Özel Sayısı, Cilt: (XXXVI/ 194) (Ocak-Aralık 1981).
- Bilge, A. S. (1992). *Güç Komşuluk, Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri (1920-1964)*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Burçak, R. S. (1954). *Türkiye'de Demokrasiye Geçiş 1945-1950*. Ankara: Olgaç Matbaası.
- Çelik, E. (1969). *100 Soruda Türkiye'nin Dış Politika Tarihi*. I. Baskı. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Deringil S. (1986). *İkinci Dünya Savaşı'nda Türk Dış Politikası*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Deringil, S. (1979). *Turkish Foreign Policy During the Second World War*. Norwich: Cambridge Universty Press.
- Erkin, F. C. (1968). *Türk Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*. Ankara: Başnur Matbaası.
- Goloğlu, M. (1974). *Millî Şef Dönemi*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Gürün, K. (1991). *Türk-Sovyet İlişkileri (1920-1953)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Jaeschke, G. (1990). *Türkiye Kronolojisi (1938-1945)*. (Çev. G. Koçak). Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Koçak, C. (1986). *Türkiye'de Millî Şef Dönemi (1938-1945)*. Ankara: Yurt Yayınları.
- Koçak, C. (1991). *Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kop, K. K. (1945). *Millî Şef'in Söylev, Demeç ve Mesajları*. İstanbul: Akay Kitabevi.
- Kurat, Y. T. (1975) "Elli Yıllık Cumhuriyetin Dış Politikası (1923-1973)", *Belleten*, C. XXXIX, 153-156.
- Önder, Z. (1977). *Die Türkische Aussenpolitik im Zweiten Welt-Krieg*, Münschen.
- Özdağ, Ü. (1991). *Ordu, Siyaset İlişkisi (İnönü ve Atatürk Dönemleri)*. Ankara: Gündoğan Yayınları.
- Sarınay, Y. (1988). *Türkiye'nin Batı İttifakına Yönelişi ve Nato'ya Girişi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Sarkis, K. (1939). *Sicilli Kavanini*. C.XX, Cihan Kitaphanesi.
- Soysal, İ. (1983). *Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Anlaşmaları, I. Cilt (1920-1945)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Timur, T. (1991). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*. Ankara: İletişim Yayınları.
- Us, A. (1966). *1930-1950 Hatıra Notları, Atatürk, İnönü, İkinci Dünya Harbi ve Demokrasi Rejimine Giriş Devri Hatıraları*. İstanbul: Vakıf Matbaası.
- Ülman, H. (1979). *Türk-Amerikan Diplomatik Münasebetleri 1939-1947, İkinci Cihan Harbi Başından Truman Doktrinine Kadar*. Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları.
- Yeşil, A. (1988). *Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.